

1978-ci il iyul ayının 1-də Hamletlə birlikdə, Minskdə təşkil olunmuş "Funksional fəzalar üzrə Ümumittifaq Məktəbi" adlı konfransda iştirak etmək üçün Bakı-Xarkov-Minsk reysi ilə Xarkova uçduq.

Gecəyə qədər vaxtımız olduğundan, bir zamanlar Ukraynanın paytaxtı olmuş tarixi Xarkov şəhərini dolaşdıq, xatirə şəkli çəkdirdik, bir qədər də restoranda dincəldik və əyləndik. Hekayə bura qədər olduqca bəsitdir, göründüyü kimi. Əsl macərələr Minskə baş verdi ki, bu da ayrı bir söhbətin mövzusu dur.

"XƏZƏR"İN SORAĞINDA" RİSALƏSİNİ OXUDUQDAN SONRA PAYLAŞMAQ İSTƏDİYİM İNCƏLİKLƏR HAQQINDA

*Bütün məclislərimizin canı-ruhu olan
unudulmaz Nailə xanımın əziz xatirəsinə*

Proloq

Xəzər Universitetinin təsisçi rektoru olmuş Hamlet İsaxanlı (İsayev) ilə mənim tanışlığım 1967-ci ilin dekabr ayına, 3 il sürən əsgərlikdən Azərbaycan Dövlət Universitetinin (ADU, indiki Bakı Dövlət Universiteti) Mexanika-riyaziyyat fakültəsinin III kursuna döndüyüm vaxta təsadüf edir, yəni bu ilin dekabr ayında tanışlığımızın 55 illik yubileyi keçirilə bilər. Və bu yubileydə Hamlet (Kosalı) və məndən (Poylu) başqa, bizim kimi ADU-nun Mexanika-riyaziyyat fakültəsi Azərbaycan bölməsinin 1970-ci il məzunları Fərhad Hüseynov (Göyçay), Abbas Əzimov (Lahıc, Bakı), Səmədağa Abdullayev (Cəlilabad), Alı Yusifov (Dağ Kəsəmən), Fəxrəddin Axundov (Salyan), Lətif İsmayilov (Aşırallar), Məmməd Mustafayev (Sadıxdı), Adıgözəl Dosiyyev (Ləmbəli) və digərləri də iştirak edə bilərlər əlbəttə.

Yuxarıda adlarını zikr etdiyim yoldaşlar mənim əsgərlikdən sonra doğmalara bildiyim dostlar idilər və Hamlet ilk vaxtlar bunların arasında yox idi. Onunla nisbətən yaxınlaşmağım III kursun II semestrində ikimizin də Arif İsmayilovun açdığı "Funksional analiz və funksiyalar nəzəriyyəsi" (əslində isə "Psevdoanalitik funksiyalar nəzəriyyəsi") ixtisasını seçməyimiz, əlaçı olaraq bir-birimizi qəbul etməmiz oldu. Lakin bizim nisbətən yaxınlaşmamıza səbəb olan bu hadisələrlə yanaşı, bu yaxınlaşmanı əngəlləyən səbəblər də ard-arda meydana çıxmaqda idi. Onlardan birincisi və ən təsirlisi III kursun yay tətilindən döndükdən sonra, avqustun sonuna yaxın (dərslər 1 sentyabr – bilik günündə başlayırdı) qıdadan zəhərlənməyim və poliklinikada ilk qarşıma çıxan həkimin cinayətkar laqeydliyi və səriştəsizliyi üzündən ölümə təkbətək, öz-özə qalmağım olmuşdu (gözüm görmür, qulağım eşitmir, dilim də söz tutmurdu, çünki yalnız oksigen balışı ilə nəfəs alırdım). Mən ancaq Neft

Daşlarından özünü yetirən böyük qardaşım Nəcəfin sayəsində Semaşko adına (indi Nağıyev adına) xəstəxananın travmatologiya şöbəsinə aparıldım və oranın qəbul otağında bəxtimə çıxan növbətçi həkim, yüksək keyfiyyətli cərrah, gözəl insan olan Asif Əhmədlinin, gecikmədən, bilavasitə qəbul otağında üzərimdə apardığı cərrahiyyə əməliyyatları, daimi nəzarəti, ara vermədən çalışması (və yeni əməliyyatları) sayəsində, nəhayət noyabrın ortasında kafəni yırtıb, sevdiyim yoldaşların səflərinə qayıda bildim.

Təkrara yol verib qeyd etməliyəm ki, mənim bu xeyli uzun sürən ölüm-dirim mücadiləm zamanı yuxarıda adlarını zikr etdiyim yoldaşlar məni heç vaxt yalnız qoymadılar. Faktiki olaraq IV kursun ikinci semestrində dərslərə müntəzəm olaraq gələ bilməyim bizi xeyli yaxınlaşdırsa da, yay tətildə Gəncə (Kirovabad) şəhərində baş tutan 56 günlük hərbi xidmət bizi yenə bir-birimizdən ayırdı. Üzərimdə aparılmış əməliyyatları gören hərbi həkim komissiyası məni hələlik hərbi qulluğa yararsız hesab etdi. V kursda başlayan pedaqoji praktika da bizim "aramıza girdi" – Hamlet praktikanı 132Nəli, mən isə 199Nəli məktəbdə keçəsi olduq. Və bu zaman mən yataqxanada, Hamlet isə sonradan, əsgərlik gündəliklərindən də bildiyimiz kimi, Həzi Aslanov küçəsində, gələcək həyat yoldaşı Nailə Əskərligilin yaşadığı 31 Nəli evdə kirayənişin olaraq qalırdı.

Türkün sözü, "dahası da var". Hamlet Mirabbas Qasımovla əlaqə yaradıb, onunla diplom işi yazdığı zaman, mən özümün və rəhbərimin səhlənkarlığı ucbatından, diplom işinin başını buraxıb, dövlət imtahanlarına hazırlaşmağa başladım. Mart ayında dekanlıqdakı bölgü zamanı təyinatım (ən yüksək bal sahibi olaraq) Akademiyanın Riyaziyyat və Mexanika İnstitutuna yazıldığı halda, anamın xəstəliyi və vəfatı səbəbi ilə rektorluqdakı təyinatda iştirak edə bilmədim və siyahıda qabağım boş qaldı. Mən də bu (məna görə) ədalətsizliyə üsyan edərək, kimsə ilə məsləhətləşmədən müəllimə ehtiyacı olan Cəlilabad rayonunun yolunu tutdum və buna görə indi də peşman deyiləm. Axı mənim dostum Səmədağanın təyinatı da ora, yaşadığı rayona idi. Bu yaxşı idi əlbəttə, amma məni Hamletdən daha da uzaqlaşdırmaq baxımından pis idi.

* * *

Daha sonra Hamlet MDU-da, mən isə az sonra BDU-da aspirant olaraq bir-birimizdən uzaq və xəbərsiz qaldıq. Bizim növbəti yaxınlaşmamız onun dissertasiya müdafiə edib, elmlər namizədi olduğundan və mənim də aspiranturamı ciddi bir elmi nəticəm (məqalə, konfransda iştirak və s.) olmadan bitirib, gənc və ümid verən mütəxəssis olaraq BDU-nun Fizika fakültəsinin Riyaziyyat kafedrasında işləməyimlə, 1974-75-ci tədris ilindən başladı. Bu zaman Hamlet AMEA-nın Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunda işləməklə yanaşı, BDU-nun mexanika-riyaziyyat fakültəsində dərs verirdi və funksional analiz üzrə artıq bir neçə diplomçusu da vardı. Və bizim daha da yaxınlaşmamız (həm şəxsi, həm də elmi cəhətdən) onun, əsasən diplomçuları üçün təşkil etmiş olduğu seminarlarda mənim kifayət qədər aktiv iştirakım və 1976-cı ilin avqustunda baş tutan evliliyim oldu. Hamletin isə artıq Aygün və Zeynəb adında iki qızı vardı. Bu yaxınlaşmanın şahidi olaraq da onun məna 6.09.1976-cı tarixdə hədiyyə etdiyi "Əzizim İsmixana dərin hörmətlə" avtoqrafı 1973-cü ilin avtoreferatını, 1975-i ilin "Funksional analiz və onun tətbiqləri" və 1976-cı ilin "SSRİ Elmlər Akademiyasının məruzələri" jurnallarında eyni avtoqrafı məqalələrini göstərə bilərəm.

Yaxınlaşma dalğasının növbəti yüksəlişi mənim 1976-cı ilin son üç ayında MDU-da keçən ixtisas artırma kursundan, Hamletin maraq dairəsinə daxil olan "Ədədi oblast" mövzusunda kifayət qədər əli dolu qayıtnam və bunun nəticəsi olaraq da artıq 1977-ci ildə Hamletin tələbə və aspirantlar üçün təşkil etdiyi "Operatorların ədədi oblasti" adlı seminarla həmsədrliyim oldu. Buna da şahid olaraq onun məna 1977-ci ildə "Qardaşım və həmkarım" avtoqrafı ilə bağışladığı və "Успехи математических наук" jurnalında çap olunmuş məqaləsini göstərə bilərəm. Yenə də Hamlet ailəsinin, məxsusi olaraq onun həyat yoldaşı Nailə xanımın təşəbbüsü ilə artıq biz eyni həyətdə və eyni mərtəbədə qonşu olaraq yaşayır və çalışırıq. Və bu çalışmaların nəticəsində mənim gələcəkdə müdafiə edəcəyim "Operatorların və normalı cəbr elementlərinin ədədi oblasti" mövzusunda dissertasiyanın əsas müddəaları artıq 1978-79-cu tədris ilində alınmış oldu.

Daha sonra Hamlet doktorluq dissertasiyası və aspirantlarının, mən isə namizədlik dissertasiyam, tələbə və abituriyentlərimin arxasınca qaçdıq və paralel olaraq müxtəlif səviyyədə olan bu işlərdə hər ikimiz də müvəffəq olduq. Bütün bunlar və daha sonra başlayan milli azadlıq və meydan hərə-

katında iştirakımız, artıq Hamletgilin Əhmədliyə bizdən məkanca uzaq yaşamalarına baxmayaraq, bizi daha da yaxınlaşdırırdı. Artıq Hamlet müəllim Voznesenski adına Leningrad Maliyyə-İqtisad İnstitutunun Bakı filialında Riyaziyyat kafedrasının müdiri vəzifəsində işləyirdi və ingilis dilli özəl bir universitetin yaradılmasının zəruriliyi ideyası da elə bu zamanlar (zamanın tələbinə cavab olaraq) yaranmağa başlamışdı.

* * *

Əlavə etmək istərdim ki, mənim bu ideyalardan, onların inkişaf dinamikasından heç bir xəbərilməmişdi və 30 il boyunca, ta bu günə qədər də olmadı. Bizim söhbətlərimiz əsasən riyaziyyat və şeir-sənət, oxuduğumuz kitablar, seyr etdiyimiz filmlər haqqında olardı. Məsələ burasındadır ki, mənim təbiətim etibarilə nəyisə qurmaq, sonra onu idarə etmək sahəsində nə səriştəm, nə də bu işə həvəsim olmamışdı. Qısa sürən Xalq Cəbhəsi hakimiyyəti dövründə BDU-nun rektoru rəhmətlik Səməndərov Firudin əvvəl mənə qiyabi və axşam şöbələri üzrə prorektor, sonra isə Fizika fakültəsinin Riyaziyyat kafedrasında müdir vəzifəsini təklif edib, bu işdə kifayət qədər ısrar etsə də, mən razılıq vermədim və sonra da mənim 19 il sürəcək olan Türkiyə səfərim (Odisseyam) başladı.

Bu illər ərzində söhbətimizin mövzusu heç dəyişmədi. Universitet quruculuğu haqqında kəlmə kəsdiyimiz yadıma gəlmir və həyatın cilvəsinə bax ki, yeni çıxan kitab və məqalələrini haradasa hamısını mənə bağışlayan Hamlet müəllim "Xəzərin" sorağında kitabını mənə verməmişdi. Bu kitabla yalnız bir təsadüf nəticəsində tanış ola bildim. 2022-ci ilin 27 iyununda Rəqib Quliyev və Fərhad Hüseynovun da qatıldığı bir görüşə Hamlet müəllim bir çanta dolusu kitabla gəlmişdi və bu kitablar əsasən Fərhad müəllim üçün (onun ricası üzərinə) nəzərdə tutulmuşdu. Kitablardan içində olan "Xəzər" in sorağında kitabı çantadan çıxanda, Fərhad "bu kitab mənə var" deyincə, nəhayət ona mən talib oldum və kitabı oxuduqdan sonra da bu gördüyünüz yazının yazılmasına qərar verdim. Çünki bu kitabın məni gəzdirdiyi "mağaralarda" mənim əvvəllər bilmədiyim, bilincə də gözümlü, ağılımı və könlümü "oxşayan" çox incə şeylər tapdım özüm üçün. Bu yazının ələ alınması, o könlü oxşayan incəlikləri dostlarla paylaşmaq istəyindən irəli gəlmişdir.

Yeri "getməmişkən" əlavə edim ki, söhbətin mövzusu nə olur olsun, oradan mənim yeni, bilmədiyim bir şeyi əxz etməyim dəyərlərin başında gəlir. Məncə bu çox vacib faktordur. Təsadüfi deyil ki, Quran-i Kərimin ilk enən "Ələq" (ana rəhmının divarına yapışmış mayalanmış yumurta) surəsinin 5-ci ayəsində, "O, insana bilmədiklərini öyrətdi" deyilmişdir.

İncəliklər

İncəliklər artıq kitabın özünə və içindəki fəsillərə verilən adlarda özünü göstərməyə başlayırdı. Məsələn üçün, "Yerlə göy arasında" (təyyarədə), "Dərin quyu içində" (Hamlet bu quyunu "Xəzər" in başı buluddan nəm çəkən minarəsinə çevirməyi bacardı), "Sarayın astanasında" (burada Nazirlər Kabinetinin "Elçi daşı" nəzərdə tutulur. Hər orada oturarı saraya almırdılar əlbəttə), "Kommunist partiyası və... rektorluq oyunu" (Kommunist partiyası getsə də, rektorluq oyunu həmişə qalacaqdır), "Hava tutulub açılır" (şərait anbaan dəyişir, gah zirvədə fəxrlə ətrafı seyr edirsən, gah da dərənin dibində şimşək və ildırımlardan qorunmağa yer arayırısan), "Zəlzələ" (buradan az itkilərlə çıxmaq üçün "yükümüzü tərənbin başına yığmamız lazımdır"), "Üsyan" (Qiyam zəfər çalınca adı olur inqilab) və nəhayət "Şiltaq adamın yumşaldılması" («Укрошение строитивого») və ya "Biz yenə yaşadığımız torpaq üstündə" (Çox şükür, ay Hamlet! Allah Səməd Vurğuna da rəhmət eləsin).

Fəsillərin sayı 21-dir. Bu bir yandan "oçko" deyilən və qələbədə xəbər gətirən bir müjdəçi olmaqla yanaşı, ağıl-zəhmət-cəsaret üçlüsünün möcüzəvi (7) birliyinin Xəzər Universitetinin təmsalında reallaşmasına bir işarədir.

Fəsil 1. Yerlə göy arasında

1990-cı ilin iyul ayında London-Bakı reysi ilə ucan və həmişə olduğu kimi yol qeydləri etməklə məşğul olan Hamlet müəllimin ağılına, yəqin ki, plenar məruzəçi kimi qatılmış olduğu Beynəlxalq Dandi konfransındakı ikili və çəxtərəfli görüşlərin təsiri nəticəsində, bir ideya gəldi. Bu yerdə sözü

Hamlet müəllimin özünə verək, çünki o, bizim sözlə demək istədiklərimizi məcazi olaraq "sazla" deyəcəkdir:

"Cəmiyyətin söykəndiyi mənəvi dəyərlər çürüməyə başlamış, iqtisadi təməl dağılmaqda idi.

Təyyarədə deyildim sanki, yerlə göy arasında asılı qalmış bir vəziyyətdə, bir çəkisizlik halında hiss edirdim özümü. Düşüncələrimin bir duman şəklində məndən ayrıldığını hiss etdim elə bil. "Görəsən kiçik bir universitet yarada bilərəmmi?"

Fəsil 2. Dərin quyu içində

"Bakıya qayıtdıqdan sonra bir az dincəlib işə çıxdım. O zaman mən N.A.Voznesenski adına Leningrad Maliyyə-İqtisad İnstitutunun Bakı filialında işəyirdim. AXTİ (Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı İnstitutu) ciddi nöqsanlara görə bağlanmışdı. Filialın direktoru Raqib Quliyev intriqaclar sonucunu tezliklə Fuad Ələsgərovlə əvəz olundu. Onunla səmimi söhbət alınmadı və millət vəkili seçkisində onunla yanaşı mənim namizədliyimin də irəli sürülməsi, onsuz da "kor" olan münasibətləri əməlli-başlı korladı".

Bütün bu olumsuzluqlara, qurulan quyu-tələlərə baxmayaraq Hamlet mətin, sərrast addımlarla irəlilədi və qazılan quyuları, xəyalında qurduğu və gələcəkdə qurulacaq olan universitetin "minarələrinə" çevirməyi bacardı.

Fəsil 3. Bir yazının arxasınca

"1990-ın yayında "Elm və təhsil sistemi haqqında mülahizələr" yazısı yazıldı. Yaxınlara paylandı. Bunların arasında Saleh Məmmədov da vardı (bu yazı ilk dəfə "Xəzər Xəbər" də 1996-1997-də nəşr olundu). "İynə ulduzu" boyda kiçik də olsa, ümidimiz vardı. Məqalə 3-4 aydan sonra, qısaldılmış və yalı-quyruğu qayçılanmış halda "Bakinski raboçiy" qəzetində 25 yanvar 1991-ci ildə "Toçka zreniye uçyonoqo" rubrikasında, Azərbaycan variantı isə 1991-ci ilin 17 mayında "Kommunist" qəzetində "Mülahizələr, təkliflər" rubrikasında "Təhsil dünyəvi xarakter daşmalıdır" adı altında çap olundu. Bu da qısaldılmışdı, amma ifadə və cümlələrimə çox toxunulmamışdı. Məsxərə olaraq və məmnunluqla əlavə edim ki, bu məqalə çıxanda, açılmasını möcüzə hesab etdiyim universitetin yaradılması barədə Nazirlər kabineti artıq qərar vermiş və mən də bu istiqamətdə fəaliyyətə başlamışdım".

Fəsil 4. "Elm və təhsil sistemi haqqında mülahizələr"

"İngilis dili və kompüterləşdirməyə ali təhsil sisteminin həyati vacib hissəsi kimi xüsusi qayğı göstərilməlidir. Hər fənn "xüsusi çəkiyə"- kreditə malik olmalıdır. İlk növbədə daha çox ehtiyac hiss olunan sahələrdə mütəxəssislər yetişdirmək zəruridir. Müxtəlif tipli ali təhsil ocaqlarının yanaşı fəaliyyət göstərməsi məqsədəuyğundur. İnsanlara seçim haqqı tanınması tərəqqinin zəruri olan əsasıdır".

Fəsil 5. Sarayın astanasında

Söz yenə Hamlet İsaxanlıdadır:

"1990-ın sentyabrı idi. Xəbər alış-verişi, saray çəkişmələri, yaşamağın çətinlikləri mövzuları kollektiv müzakirələrə tabe tutulur və eninə-uzununa istismar olunurdu. 2-3 adam bir araya gələndə isə pul və sevgi məsələləri ön plana keçirdi.

Artıq məqalə müzakirə olunur və mənə suallar yönəldilirdi təbii olaraq. Zarafatla: "Müzakirəsini istədiyim bu məqalə artıq müzakirə olunur, deməli əsas iş görüldü, qalib qeyri-əsas işlər (universitet qurmaq-İ.Y.). Bax budur əsas məsələ". (Sonuncu ifadə Hamletin məşhur monoloqundandır: *That is the question-red*).

Saleh Məmmədov XTI-nin Riyaziyyat kafedrasına gəldi, məqaləni oxuduğunu, bəyəndiyini söylədi və "Fikrin nədir?" deyər özünəməxsus ötkəm səsle soruşdu. "Nə olmalıdır ki?" deyər əks sualla cavab verdim. "Çalışacam ki, çap olunub yayılsın bu düşüncələr, bəlkə bir xeyri oldu".

-Bəlkə Baş nazir Həsən Həsənova xəbər verim bu düşüncələr barədə. Axı mən onun maliyyə məsələləri üzrə müşaviriyəm...

Bundan əvvəl bir dəfə görmüşdüm Həsən müəllimi. Səbəbkar Kanadanın Həlifaks şəhərində yerləşən Dalhauzi universitetindən olan dostlarım Yaqub Şəfai və Heydər Rəcəvi olmuşdular. Y.Şəfai, F.Ələsgərov və mənim televiziyada çıxışımızdan sonra, Şəfai məşhur olmuş, Həsənov onunla görüşmək istəmişdi. Əvvəl Şəfaini sorğu-suala tutandan sonra, "Dalğa" verilişində Kanadaya səfərdən danışan riyaziyyatçı Hamlet sən deyilsənmi?" deyə soruşdu və bu sualla bizi təəcübləndirdiyindən ləzzət aldığını da gizlətmədi. Bu görüş bir "ekzotika" (təsadüf) kimi qalmışdı yadımda.

-Yeni deyirsən bundan bir şey çıxar? O zaman, Let's go!
Bəlkə bu da bir yoldur. Beləliklə naməm saraya yollandı."

Fəsil 6. Dönüş

Rus dilindəki "perelom" (qırılma) sözü, yeni bir şey, misal üçün hər hansı bir sahədə dönüş yaradılması hadisəsi barədə işlədilir. Bir şairimizin gözəl ifadəsi ilə, bu "dönüş" ancaq "qatarın relsdən çıxıb" qəza vəziyyətinin yaranması ilə mümkün olur ki, Hamlet də qorxub-çəkinmədən ustalqla bu "qəza"nu törətmişdi. Sözü yenə də Hamlet müəllimə verək:

"Leninqrad Maliyyə-İqtisad İnstitutunun Bakı filialı yenidən müstəqilləşdikdən sonra, filial olan zaman planlanmış olan islahatların izi-tozu belə qalmadı. Kadr yenilənməsi dondurulmuşdu. Riyazi proqramlarda iqtisadi termin və məsələlərin (məs. Leontyev modeli) lüzumsuzluğunu iddia edənlər də az deyildi.

Elə bu zamanlar Nazirlər Kabinetindən dəvət gəldi və gözəl "bir payız axşamı" Saleh Məmmədovla birlikdə ora yollandıq...

H.Həsənov, "İdeyalarından bir az xəbərim var. Qısaca de görüm nə fikirdəsən, nə etmək istəyirsən?"- deyə sözbə başladı.

Mən söhbətin girişsiz başlanacağını və belə açıq şəkil alacağını gözləməirdim. Ona görə də sürətli şahmatda olduğu kimi neytral gediş edib, düşünməyə vaxt qazanmaq qərarına gəldim.

-Təhsil sistemi ilə bağlı bəzi fikirlərimi dilə gətirmişəm və bunun müzakirəsinə nail olmaq istəyirdim. Çox şadam ki, belə yüksək səviyyədə bu barədə sorğu-sual olunuram.

-Mən səni dəvət etmişəm ki, nə cür universitet qurmaq istədiyini özündən eşidim - deyərək yeni gediş edən Baş nazir təzyiği daha da gücləndirdi. Bu sual mənim üçün çox gözlənilməz idi. Xoşa gələn bir vəziyyət yarandığını hiss etdim. Artıq söhbətə rəvan şəkil vermək mümkün deyildi, şahmatçılardan dili ilə desək, taktika ön plana çıxmışdı. Kəskin gediş etməyi qərara aldım:

-Məgər Azərbaycanda bu gün yeni universitet yaratmaq mümkündür?

Bununla təəcüb və şübhəm də ortaya çıxmış oldu.

Baş nazir gülümsədi: "Hər halda mən səni bu məsələ ilə əlaqədar dəvət etmişəm. Nə dərəcədə ciddi planların olduğunu bilmək istəyirəm."

Birdən-birə içimdə bir həyəcan dalğası yarandı (*soliton, sunami*-İ.Y.). Bu görüşün çox vacib olduğunu hiss etdim və nə isə gözəl bir şey alınacağına əminlik hissi məni bürüdü. Çox şeyin özümə inamımdan, inandırma və əsaslandırma gücümdən asılı olduğunu duydum. Uduzma təhlükəsi sovuşmuş və yaxşı bir oyun nümayiş etdirmək imkanı əldə etmiş şahmatçı kimi həvəyə gəldim.

-Azərbaycan ali məktəb sistemində yeni nəfəs, yeni cərəyan hava, su kimi zəruridir. Çıxış yollarından biri, məncə (*Məncə bu gündən belə, vicdan azadlığı lazımdır elə*-İ.Y.) yeni tipli özəl ali məktəb yaratmaqdan ibarətdir.

-Yeni deyəndə nəyi başa düşəcəyik? Sovet ali məktəblərinin nəyi pisdir ki?

-Sovet elminin nailiyyətlərini heç kim inkar edə bilməz və sovet ali məktəbləri də pis deyil. Mən bizim ali məktəblərin ən yaxşı zamanlarının artıq arxada qaldığını, təhsilin səviyyəsinin aşağı düşdüyünü, elmi araşdırmaların zəiflədiyini demək istəyirəm.

-Bunu biz də bilirik, bəs təklifin nədir? Necə bir ali məktəb yaratmaq istəyirsən ki, bu geriliklər orada olmasın?

-Yeni yaradılacaq ali məktəbdə təhsil pullu olacaq, yeni tələbələr illik təhsil haqqı ödəməlidirlər. Müəllimlər çox diqqətlə seçiləcək, elmi səviyyəsi, müəllimlik qabiliyyəti və ziyalılığı nəzərə alınacaq. Tələbənin məsuliyyəti, müəllimin maaşı artacaq, dövlətdən tələb olunan xərclər azalacaq. İngilis di-

linə xüsusi fikir veriləcək. Başqa sözlə, yaradılacaq məktəb ingilisdilli ali məktəb olacaq.

-Bəs ingilis dilində dərs vermək üçün müəllimi haradan alacaqsan?

-Təbiət elmləri üzrə demək olar ki, problem yoxdur. Sosial-siyasi və humanitar elmlərdə isə, şübhəsiz, ingilisdilli mütəxəssisləri xaricdən dəvət etməli olacağıq.

-Xaricdən necə dəvət edəcəksən? Hansı pulla?

Mən gülümsədim, əsas məsələdən uzaqlaşmamaq xatirinə bu sualın üstündən keçməyi qərara aldım.

-Az sayda müəllimin gəlməsi üçün müəyyən yollar var... Dostlarımız da var, onların xidmətindən istifadə etmək lazım gələcək. Bir dəstə xarici alim Azərbaycana gəlmək, bizə kömək etmək istəyirlər.

Həsənov kreslonu geriye itələyib ayağa durdu. Biz də (Saleh və mən) ayağa qalxdıq."

Yeni universitet yaratmaq ideyası Həsənovun ağına batmışdı və burada əsas rolu Hamlet müəllimin dünya təhsil sistemi, onların strukturları, inkişaflarının hərəkətverici qüvvələri haqqında geniş bilgisi olduğunu baş nazirə nümayiş etdirə bilməsi olmuşdur heç şübhəsiz. Bunu Baş nazirin son sözündən də görmək olur:

"Sənin Avropa-Amerika təhsil sistemini bilməyin də bu iş üçün çox vacibdir.

-Bir dəfə də gəlin, hansı ixtisaslar olacaq, hansı məsələləri həll etmək lazım gəldiyini dəqiqləşdirək və bir kağız, bir sənəd hazırlayaq, dedi və gülümsədi."

Sırada kafedra müdirliyini təhvil vermək məsələsi vardı ki, Hamlet müəllim bunu da ağrısız-acısız, üzərində məxsusi olaraq dayanmadan həll etdi. Biz də dayanmayaq bizim üçün heç bir mənə kəsb etməyən bu hadisənin üzərində.

Fəsil 7. Işıq və kölgə

Hava açıb tutulur. Işıq kölgəni yaradır, kölgə də borclu qalmır, işığın düzxətt boyunca yayılmasından xəbər verir. Həsənovla ikinci görüşə tezislərlə gedilir və bu görüş əsnasında onlar matros köynəyində olduğu kimi ağ və qara zolaqların bir-birini əvəzlədiyi zaman kəsimindən keçirlər ki, bu da məzkur bölmünün adını şərtləndirmiş olur.

Əlbəttə, dəvətin özü, orada sənin tezislərinin dinlənəcək olması işıq idi. Və bu işıqda yaradılması düşünülməyən ilk fakültələr - İqtisadiyyat və menecment, Riyaziyyat və kompüter elmləri çox cazibədar görünürdü. Tibb təhsilinin təşkili nə qədər ağır olsa da, nə zamansa bu barədə düşünmək lazım olacaqdı. Adamın varlığına işıq hakim olarkən, o, ağır olan işlər haqqında düşünməyə də özündə cəsarət və güc tapır.

Bu işıqlı düşüncələrlə görüşə tələsən Hamlet müəllim 5 dəqiqə gecikir və anındaca ətrafı "kölgə" çulğayır. Dəhlizdə gözələn Saleh Məmmədovla Baş nazirin kabinetinə girəndə onda gördükləri qaş-qaş və ondan salamlarına cavab olaraq aldıkları "kənüllü şəkildə baş tərpətməsi və tərs-tərs baxması" kölgəni daha da qatılaşdırdı.

Növbəti işıqlı zolaq gecikmənin səbəbi barədə bir neçə, əslində ciddi mənə kəsb etməyən sözlərin sərfindən və Həsənovun bu məsələni çox uzatdığına fərqi vararaq gülümsəməsi və "Yaxşı-yaxşı, əyləşin. İşləriniz necə gedir?" şəklində müraciətindən başladı. Hətta "İqtisadiyyat və menecment" fakültəsinin qabağına "diyirlənmək" istəyənin "Nazirlər Soveti yanında Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutu" o qədər zəif göründü və iki kəlməlik məntiqlə bərtərəf olundu ki, bundan söhbətin gedişi kölgələnmək yerinə bir qədər də işıqlandı. Hətta işıq o qədər güclü oldu ki, Hamlet müəllimin hər zaman ehtiyatda saxladığı və yeri gələndə həvəslə istifadə etdiyi yumora da yer tapıldı. Və bunun davamı olaraq, gələcəkdə ehtiyacımız olacaq ingilisdilli savadlı siyasətçilər hazırlamaq məsələsi, Beynəlxalq hüquq elmləri fakültəsinin də yaranacağı haqda razılaşma ilə öz həllini tapdı.

Növbəti kölgə Riyaziyyat və kompüter elmləri fakültəsi adının zikr olunmasına Həsənovun "Riyaziyyat kimə lazımdır? Kimdir riyaziyyatdan ötrü can qoyan və ya pul xərcləyən?" şəklində reaksiyası və Hamletin sifətinin tutulması ilə zühur etdisə də, baş nazirin gülümsəyərək, "Hə, sənin riyaziyyatçı olduğunu unutmuşdum" replikası ilə səhnəni tərk etdi.

Yeri, daha qararıq və aydınlanacağı yaxın gələcəkdə çətin görünən kölgə Tibbi və bioloji elmlər ixtisasının gəlişi ilə eyni zamanda ətrafı bürüdü. Həsənovun reaksiyası anında və qəti oldu: "Yox, yox, bu məsələni sonraya saxlayaq. Deyəsən, tibb institutunun qəzəbindən də qorxmursunuz. Bunun üçün sizə "buyurun", "sağ olun" deyən olmayacaq".

"İşıq və kölgənin növbəti rəqsləri" gələcək universitetin adı və binası ilə bağlı müzakirə zamanı meydana çıxdı. Ümumi ad üçün, baş nazirin "kölgəli" "institut və ya kollec" təklifinin Hamlet müəlliminin məntiqli izahından (magistratura, doktorantura ilə yanaşı müxtəlif ixtisasların mövcudluğu və ABŞ tipli olması) sonra "ışıqlı" "Universitet" ilə əvəz olunması gerçəkləşdi və hələlik Həsənovun təklif etdiyi "İngilisdilli Azərbaycan Universiteti" adı üzərində dayanıldı.

Yer məsələsi isə məsələni əməlli-başlı qarışdırdı. Buna Baş nazir "Bina və pul asan məsələ deyil, əslində isə çox çətin, demək olar ki, həlli olmayan məsələdir" deyərək münasibət bildirdi. Bu sətirləri oxuyan zaman Halikarnas Bahıçısı adını daşıyan Cevat Şakir Kabaağaçının "Mavi sürgün" əsərindən bir ifadə yadıma düşdü. Orda deyilirdi ki, "Türkiyə Cümhuriyyəti dövlətindən pul qoparmaq, dörd illik buğanın azı dışını çıxarmaq qədər çətin işdir".

Bir şeirdə deyildiyi kimi, Baş nazir, "əvvəl çətin işdir deyərək söylədi, sonra çətin işə çarə eylədi". Onun həlli ondan ibarət oldu ki, "Nazirlər Soveti yanında Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutunu" nun rektoru Rəhim Rəhimovun razılığını alaraq, yeni yaradılan universitet üçün müvəqqəti olaraq onların binasında bir-iki otaq ayrılmasını təmin etdi. Yer məsələsinin bu cür həlli nəticəsində "ışıq" və "kölgə" bir birinə qarışıb yerlərini bir "qeyri-müəyyənlik dumanlığına" tərk etdilər. Bu, "dövənin (yeni universitetin) noxtasını eşşəyin (Xalq Təsərrüfatı İdarəetmə İnstitutu) quyruğuna bağlamaq" kimi bir şey olurdu ki, dövənin açısından heç cür arzu olunan deyildi əlbəttə.

Fəsil 8. Üçqat sədd... və hazırlıq sərəncamı

Bu fəsildə universitetin yaranması yolunda səddin arxasınca yeni sədlər çakilməsinə baxmayaraq, nəhayət Baş nazir tərəfindən hazırlıq sərəncamı imzalanır. Burada da Hamletin kritik məqamlarda gecikməyən və sürətli şahmatın taktik gedişlərini xatırladan müdaxilələri əsas rolu oynadı. Artıq Baş nazir yanındakı toplantıda iştirakçıların sayı R.Rəhimov və Nazirlər Soveti Elm və təhsil şöbəsinin müdiri Ş.Əliyevin də dəvət olunması ilə artmışdı.

Rəhimov xeyli ehtiyatla, "biz bir binada fəaliyyət göstərərək münasibətlərimiz necə tənzim olunacaq?" deyərək narahatlığını büruzə verərkən, onu anında başa düşən Həsənov, "Narahat olma, bu ingilisdilli universitet sadəcə müvəqqəti olaraq sizin institutun nəzdində fəaliyyət göstərəcək" deməklə Rəhim müəllimi rahatlatdısa da, bu "nəzdində" sözü universitet yaradanların kefinə əməllicə soğan doğramış oldu. Bu sözlə, artıq işə başlamadan fəaliyyət məhdudlaşdırılmış olmurdu? Hamletin "Bəlkə nəzdində sözünü işlətmədən işə başlayaq və bir az bərkidikdən sonra özümüza bir yer taparıq" replikası Baş nazirin qətiyyəti qarşısında nəticəsiz qaldı.

Ən çətin iş olan maliyyələşmə məsələsinin dəqiqləşməsi (dövlət tərəfindən maliyyələşmə və ya bir dəfəlik yardım) təxirə salındı. Və ilkin olaraq hər birində 15 nəfər olmaqla 3 qrup qəbul etmək barədə razılığa gəldi. Amma Həsənovun bu universitet yaratmağa hazırlıq sərəncamına imza atması üçün sərəncam layihəsini daha 3 adamla – artıq bizə məlum olan R.Rəhimov, Maliyyə naziri B.Qarayev və Xalq təhsili naziri R.Feyzullayev ilə razılaşdırmaq lazım idi. Burada əsas, yenə də sürətli şahmat oyununu xatırladan maraqlı söhbət Feyzullayevlə oldu ki, bunun nəticəsində universitetin onsuz da kifayət qədər uzun olan adına bir də "Xalq Təhsili Nazirliyi nəzdində" şəklində bir yamaq vuruldu. Bir yerdə dayanmaq və ya geriləmək yerinə, yamaqlı şalvarda irəliləmək qərarı alındı və zaman bu qərarın (Brest sülhü kimi) doğruluğunu sübut etdi.

İxtisaslara gəlincə, Feyzullayev "Beynəlxalq hüquq və siyasi elmlər" adını eşidincə, "Beynəlxalq hüquq" lazım deyil, müəllimin (ADU-nun rektoru Mirabbas Qasimov) bu məsələyə münasibəti müsbət olmaz" deyərək sədd çəkərkən, "O zaman Beynəlxalq münasibətləri götürək" gedişi ilə Hamlet müəllim bu səddi də aşdı. Bu arada "Tibb və ekologiya" ixtisasının "tibb"indən (diri-diri udulmamaq üçün) vaz keçilsə də, tibb və digər ixtisasların bir il sonra başlanılması ideyası, məntiqli taktik gedişlərlə ən azı kağız üzərində gerçəkləşdirilə bildi. Və nəhayət, daha bir neçə görüşlər və razılaşmaların sonunda, sərəncam 1991-ci il dekabrın 20-də Baş nazir tərəfindən imzalandı.

Fəsil 9. Nizamnamə və yeni görüşlər

Sərəncam imzalandıqdan sonra sanki sadəcə iki iş qahrıldı: nizamnamə yazmaq və təsdiq üçün bəzi görüşlər keçirmək. Amma Hamlet belə düşünmürdü, çünki ortada qərara çevrilməmiş çox sayda "hazırlıq sərəncamları" mövcud idi. Xüsusən belə gərgin, "yolun çətin, dünyanın qaranlıq" olduğu

bir zamanda, o, heç də "atını bir yana çəkmək" fikrində deyildi. Ona görə də, xəyalın gerçəkliyə çevriləcəyi bir məqamda, ara vermədən və şəraitlə ayaqlaşma bilən gərgin iş rejiminə keçmək tələb olunurdu. Bu proses haradasa "maneələri dəf edərək qaçmağa" bənzəyirdi, bir fərqlə ki, bunların arasında insan faktoru ilə əlaqəli bəlli olmayan, yeni və gözlənilməz maneələr də vardı.

Nizamnamə hazırlanan zaman xarici faktorlardan asılılıq minimuma endirilmişdi. Kadr məsələləri saziş əsasında həll olunur və maaşlar universitet tərəfindən müstəqil olaraq təyin olunurdu. Bəs bu müstəqillik deyil də, nə idi? Xariclə müstəqil olaraq əlaqə yaratmaq maddəsinə "XTN Xarici Əlaqələr İdarəsi ilə əməkdaşlıq vasitəsilə" sözü əlavə olundu. Universitetin müstəqilliyini təsdiqləyən, onun XTİİ-nin bir hissəsi olmadığını bir daha nümayiş etdirən "Bakı Şəhər İcraiyyə Komitəsi tərəfindən 1991-in sonuna qədər universitet üçün bina ayırması" maddəsi də Hamletin ciddi cəhdi sayəsində Nazirlər kabinetinin qərarına daxil olundu.

Tədris olunan fənlərin ən azı bir qisminin tələbələr tərəfindən seçilə bilməsi maddəsi isə "tərpənilməz" tədris planlarının "yuxarıdan" məcburi şəkildə endirilməsinin qarşısını almağa yönəlmişdi. Bu arada yenə aktivliyi çox arzu olunan Tələbə Birliyi, elmi-tədqiqatlara görə qrant ayrılması, nəşriyyat təşkil etmə hüququ kimi maddələr də yaddan çıxarılmamışdı. Yalnız bir maddəni – "Universitetdə siyasi partiyaların fəaliyyəti qadağandır" maddəsinə keçirmək mümkün olmadı, axı bu maddə hakim Kommunist partiyasının işinə yaramırdı.

Bu sətirləri vaxtilə kitabdan oxuduğum, indi də yazdığım zaman ağıma, bir zamanlar (1972) oxuduğum "Tehran, Yalta, Potsdam" kitabı gəlir. Bu kitabda 2-ci Dünya müharibəsi zamanı SSRİ, ABŞ və Böyük Britaniya liderlərinin üç görüşünün protokolları toplanmışdı. Burada, xüsusən müharibə sonrası sərhədlərin müəyyən olunduğu Potsdam görüşündəki çoxgünlük "fikir döyüşlərinə", onların zərgər dəqiqliyinə və incəliklərinə valeh olmuşdum. Hamlet müəllimin "Xəzəri" yaratmaq yolundakı danışıqları ilə tanış olarkən də oxşar heyranlığı yaşamış oldum.

* * *

Riyaziyyatda "ümumiləşmiş funksiya" anlayışı var. Mövzunu çox genişlətmədən qeyd etmək istəyirəm ki, hər hansı funksional fəzada təsir göstərən ümumiləşmiş funksiya sadəcə bir xətti məhdud funksionaldır, yəni hər funksiya qarşı bir ədəd qoyur. Və bu funksional haqqında tam bilgi əldə etmək üçün, onun müəyyən "seçilmiş" və "kifayət" qədər çox sayda "məhək funksiyalar" a göstərdiyi təsiri bilmək kifayət edir. Axı əslində təbii olan da budur. Əbəs yerə deməyiblər ki, "Dostunu mənə göstər, sən kim olduğunu söyləyirəm".

Qurucu Hamlet müəllim haqqında müəyyən təsəvvür əldə etmək üçün, onun tanıdığımız şəxslərlə münasibətlərinə, onun o adamlarla necə davranmağına nəzər salmaq kifayət edəcəkdir. Sadəcə insani münasibətlərdə tərs əlaqənin mövcudluğu nəticəsində münasibət əsnasında davranış forması tərəf – müqabildən asılı olaraq dəyişə bilər. Məsəl üçün XTİİ-nin rektoru R. Rəhimovun Hamletə institutun elmi şurasında iştirakı və ona ayrılan otağın qapısı üzərinə ad-familiyasının yazılması barədə təklifinə cavab olaraq, onun bu təkliflərin hər ikisindən əsaslandırılmış, məntiqli və nəzakətli imtinası nəticəsində, onunla ehtiyatla davranan Rəhimov xeyli rahatlamış və "hər hansı çətinlik əmələ gələrsə mənə müraciət etməyi unutma" deyərək, əlini onun kürəyinə vurmuşdur. Bu barədə "Bəzi iç işlər" adlı 10-cu bölümdə yazılmışdır.

Hamlet müəllimin bu, "ümumiləşmiş funksiya" qiymətindəki sərgüzəştləri "Tarixə daxil olan imza" adlı 11-ci fəsildə də davam edir. Nazirlər kabinetinə son dəvəti gözləyən zaman, o, təsadüfən köhnə "rəqibi" Fuad Ələsgərovla qarşılaşır və onun "Təbrik edirəm, eşitmişəm ki, yeni universitet yaradırsan" replikasına, "Hə, nəyə elə bir şey ortada var, amma hələ söhbətdir" deyərək, mövzunu özü bildiyi, bacardığı kimi "malalamışdı". Burada Hamleti yönləndirən faktor, Fuadın Ayaz Mütəllibovla yaxınlığı və Ayazla Baş nazirin arasının sərinliyi barədə informasiyaya sahib olması idi. Və bu dialoqun nəticəsində də Fuadın ağzından "Bir kömək lazımdırsa, de, çəkinmə" dəvətiyyəsi çıxdı.

Bu bölümün və bəlkə də risalənin ən maraqlı epizodu, ingilis dilli yeni universitet yaratmaq haqqında qərarın Baş nazir tərəfindən imzalanması epizodu idi heç şübhəsiz. Burada kulminasiya nöqtəsinə o zaman çatılır ki, Həsən müəllim qərarı imzalamadan qabaq, qabarıq şübhəli eynəyini düzəldib, tam da "Arşın mal alan" da Soltan bəydən "Bəs mənə mənə muzdum nə olacaq?" deyə soruşan Əsgər kimi, "Yaxşı, mən imzalayıram, sən universitet yaratmaqla həyatını maraqlı edirsən, bəs mən

nə qazanıram?" sualı ilə Hamletə müraciət edir.

Bu epizodda da Hamlet müəllim sərrast atəşlə hədəfi tam ortasından, onluqdan vurur. Odur ki, vaxt itirmədən ümumiləşmiş funksiya qiyafətini növbəti dəfə dəyişir. (Dirakın riyaziyyat və fizikada yer tutan məşhur Delta funksiyasına çevirir). Bunun üçün Hamletin Baş nazirə, bu imzanın sıradan bir imza deyil, gələcəyə gedən tarixi bir imza olduğunu xatırlatması kifayət edir. O, anlayır ki, doğrudan da türklər demiş, Mustafa Kamal kimi bir "ilkə" imza atır. Və Baş nazir "amma yaman dedin, ha!" deyərək, qərarı imzalayır.

Fəsil 12. Kommunist partiyası və ... rektorluq oyunu

Bu fəsildə Hamlet müəllim "Ümumiləşmiş funksiya" olaraq iki "məhək funksiya" ilə əyani və qiyməti olaraq qarşılaşıb. Yeni yaradılan universitet həm XTN, həm də XTİİ -nin nəzdində olduğundan, universitetə rektor təyin olunması əmri də hər iki müəssisə rəhbəri tərəfindən imzalanmalı idi. Bu rəhbərlər isə, bildiyimiz kimi, Rəhimov və Feyzullayev idilər. İki imzalı və iki möhürlü bir qərarla rektor təyin olunma prosesinin başlanğıcında məlum olur ki, Hamlet bir zamanlar yalnız xaricdəki həmkarları ilə əlaqə saxlamaq naminə daxil olduğu Sov.İKP-nin sıralarını 1990-cı il yanvar qırğını sonrası partiya biletini təhvil verərək tərk etmişdir.

Məsələ burasında idi ki, Kommunist partiyası üzvü olmayan müəssisənin başçısı vəzifəsinə uyğun görmürdülər. Rəhimovun bu mövzuda Feyzullayevlə telefon məğvərətindən sonra Hamletə təklif olunur ki, rektor təyin olunması üçün partiya biletini geri götürməsi lazım olacaq və onlar bu işdə ona kömək edə bilərlər. Hamlet isə bu təklifi, çox qısa, ancaq sanballı "Heç vaxt!" nidası ilə qətiyyətlə rədd edir. O, birmənalı şəkildə məqsədinin yeni universitetin yaradılması olduğunu bildirərək, lazım gələrsə bu yolda hər cür qurbana, o cümlədən bütün cazibəli vəzifələrdən imtina etməyə hazır olduğunu bəyan edir. Nəticədə, Hamlet müəllim yeni universitetin prorektoru (və rektor əvəzi) təyin olunur (18.04.1991). Nəhayət "adı nəhəng, özü hələlik çırtıdan olan" bir qurum – "Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Xalq Təsərrüfatını İdarəetmə İnstitutu və Xalq Təhsili Nazirliyi nəzdində İngilisdilli Azərbaycan Universiteti" tədris və elmi işlər üzrə prorektor Hamlet müəlliminin rəhbərliyi altında fəaliyyətə başlamış oldu.

Fəsil 14. Hava tutulub açılır...

Bu fəslin adı 7-ci fəslin "İşıq və kölgə" adını canlandırır hafizələrdə. Amma bu tutulub-açılma, o işıq və kölgə kimi ağırlı xarakterdə deyildi və bir növü "daldan atılan daş" təsiri bağışlayırdı. Burada Hamlet müəllim bir "ümumiləşmiş funksiya" kimi qabağına çıxan "funksiyaların" hər birinə fərqli şəkildə təsir göstərərək (sözle, ağılla, məntiqə əlbəttə), özüne lazım olan dəyəri əldə edə bilir. Bu funksiyalar isə kifayət qədər "mürəkkəb" idilər. Bunlar XTİİ-nin rektoru Rəhim Rəhimov, ADU-nun rektoru Mirabbas Qasımov, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində və XTİİ-də İstanbul Universitetinin menecment kurslarının təşkili üçün Bakıya gəlmiş və türk dünyasında kifayət qədər tanınmış Turan Yazqan, nəhayət Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin rektoru, sonralar hətta Azərbaycan prezidenti vəzifəsinə icra etmiş Yaqub Məmmədov idilər. Bunlar hamısı yeni yaranan universitetdə özlərinə bir rəqib görür və təbii olaraq ona indidən soyuq münasibət bəsləyirdilər. Bunların səfində həmçinin Azərbaycan Xarici Dillər İnstitutu (AXDİ) da vardı əlbəttə.

Rəhim müəllimin iradə "Bakinski raboçiy" qəzetində yeni universitetlə bağlı yazıda Hamletin adının rektor olaraq keçməsi ilə bağlı idi ki, Hamlet bu iradə münasibəti öz sözü (əslində sazi) ilə desək, zarafatyana: "Yeni rektor seçilən kimi onun hüzuruna gedib, məni rektor kimi qələmə verdiklərinin böyük səhv olduğunu söyləyəm. Bundan başqa daha nə edə bilərəm, deyir, ona da mən hazır". Və bu "qızıl kimi" sözlərin qarşısında Rəhim müəllimə ancaq başını bulamaq qalmışdı.

Mirabbas müəllim isə, Hamletin yeni universitetin xeyli uzaq gedən perspektivlərindən açdığı geniş söhbətdən məmnun qalaraq ona... yeni yaranan universiteti ADU-nun bir fakültəsinə çevirməyi təklif edir. Hamlet isə (yenə "sazi" ilə) "Bu iş bir az sərbəstlik və çeviklik tələb edir, həm də hüquqi cəhətdən bu təklifi əsaslandırmaq çox ağır olar" deyərək, yaxasını kənara çəkir.

"Türk dünyası araşdırmaları vakfı"nın müdiri kimi geniş fəaliyyət göstərən Turan Yazqan'ın "Yazıq Azərbaycan türkləri, əvvəlcə rusca oxumağa məcbur idilər, indi də siz onları ingiliscə oxumağa

təhrik edirsiniz" iradəinə, Hamlet müəllim, "Burada ingilis dili yalnız yüksək intellekt sahibi, peşəsini yaxşı mənimsəmiş, ölkəsini, millətini, mədəniyyət və ədəbiyyatını sevən, eyni zamanda dünyaya açıla bilən gənclər yetişdirmək kimi ülvə bir məqsədə çatmaq üçün yalnız bir vasitədir" kimi sərrast və sanballı sözlərlə qarşılıq vermişdir.

* * *

Bu fəsildə ən maraqlı görüş isə, əlbəttə, Tibb Universitetinin rektoru Yaqub müəllimlə olan görüş idi və bu görüşdə Hamlet, "ümumiləşmiş funksiya"nın bütün imkanlarını səfərbər edərək, müəllimin bu quruculuq işinə baxışını 180 dərəcə dəyişə bilməmişdir. Belə ki, söhbətin başlanğıcında bu işin olmasına əsla izin vermək fikrində olmayan, onun yolu qarşısında qırmızı işıq yandıran və hücum mövqeyindən çıxış edən Yaqub müəllim, söhbət zamanı yavaşlamış və söhbətin sonuna doğru qırmızı işığı yaşıl əvəz edərək, Hamletlə birlikdə hərəkət edəcəyini elan etməyə qədər irəli getmişdir. Məncə, bu nəticə də Hamlet müəllimin əvvəlcədən düşünülmüş (şahmat diliylə desək – domaşnyaya zaqotovka - ev hazırlığı) və vəziyyətdən asılı olaraq çevik şəkildə forma dəyişə bilən siyasətinin nəticəsi olaraq vəqə olmuşdu.

Bu möhtəşəm dialoqun başlanğıcı haqqında təsəvvürünüz olsun deyə, sözü qısa müddətə "saz sahibi" Hamlet müəllimə verək: "O, məni gözləyirdi və salamladıqdan sonra birbaşa mətləbə keçdi: Eşitmişəm bir universitet açıbsınız, nə universitetdir o? Mən bu şəkildə suala cavab vermək əvəzinə, hörmətli rektorun fikrini bir qədər də açmasını gözlədim. Yaqub müəllim də yavaşladı". Vəssalam. Başlanğıcdakı bu kiçik, amma kifayət qədər təsirli priyom, söhbətin formasını dəyişmək üçün yetərli olmuşdu. Bunun davamı isə artıq texnika məsələsi idi və "sürətli şahmat" oyununda kifayət qədər təcrübə qazanmış biri olaraq, Hamlet bu işi məharətlə qələbədən xəbər verən finişə qədər çatdırdı.

Bu yerdə mənim yadıma bir zamanların sevimli kinosu olan "Zayçik" filmi düşdü. Əvvəllər utancaq və cəsarətsiz olan Zayçik, bir anlaşmazlıq nəticəsində 1-2 ay ömrü qaldığını bilincə, ona həyatda iz qoymaq üçün qısa müddətdə yaxşı, xeyirxah işlər görmək üçün inanılmaz cəsarət və mənəvi güc-qüvvət gəlir. Və o, bu cəsarətlə bir yol tapıb, yaşayış binalarının həyatında yerləşən uşaq əyləncə meydançasını ləğv etmək istəyən mənzil-təsərrüfat idarəsinin ipə-sapa yatmayan, olduqca kobud müdirinin kabinetinə girə bilir. Müdir isə bunun kim olduğunu və nəyə gəldiyini bilincə (tam da Yaqub müəllim kimi) ayağa qabub bağırmağa başlayır. Bunun müqabilində, artıq hər cür qorxu hissindən azad olan (1-2 aylıq ömrü qalıb adamın) Zayçik, müdirə pıçıltnı andıran çox aşağı diapazonlu bir səsle "Niyə bağırırsınız?" deyə sual edəndə, müdir əvvəl ürkək-ürkek ətrafa boylanır, sonra kresloya çöküb alçaq ton və təəccüblə "Nə olub ki?" deyə soruşur. Bax bu nöqtə kobudluğun, xamliğin qırıldığı nöqtə idi və bundan sonra müdir ən azından bu vəziyyətdə artıq əvvəlki kimi kobud ola bilməzdi.

Fəslin sonunda anamız təbiətlə bağlı olaraq və başlığı yada salan "havalər tutulub-açılır" ifadəsi yer alır ki, bu da fəslin başındakı məcazi "hava tutulub-açılır" ifadəsindən fərqli olaraq, doğrudan da, bir başa hava ilə əlaqədar səslənmişdir ki, bunun davamı olaraq da "Dolan bulud boşalacaq, bu hökmüdü təbiətin" (S. Vurğun - red.) kimi çox təsirli bir ifadə yer alır. Bənzəri bir ifadəni mən Türkiyənin Kocaeli universitetində işlədiyim zaman, tərəfindən hörmət gördüyüm və şəxsiyyətinə rəğbət bəslədiyim milyonçu Rəhmi Seymenə həsr etdiyim şerin bir bəndində dilə gətirmişəm: "O, sözünün ağasıdır, Bulud oldu yağasıdır, İsmixarın qağasıdır, Minnətdaram Seymenə mən!"

Fəsil 15. Zəlzələ

Zəlzələ bir təbiət hadisəsi olaraq, yerin dərin qatlarında kifayət qədər iri layların yerdəyişməsi və bir-birinə sürtünməsi zamanı (fayın qırılması deyir türklər buna) yaranan çox böyük enerjinin yerin səthində meydana gətirdiyi dağıntıları yaradan hadisəyə verilən addır. Cəmiyyətdə də oxşar hadisələr baş verir ki, bunun da səbəbi "əl çatmayan, ün yetməyən dərinliklərdə" olduğu halda, törətdiyi fəsadlar hər kəs tərəfindən müşahidə oluna bilər və bunu zəlzələ adlandırmaq çox təbii olur əlbəttə. Bu fəsildə yeni yaranan universiteti "beşiyindəcə" boğmalı olan və kulislərdə (dərinlərdə) hazırlanmış bir plandan söhbət getdiyindən, fəslin "Zəlzələ" adlanması da təbiidir.

Əlavə etmək istərdim ki, Quran-i Kərim'in 114 surəsindən 99-cu surənin adı "Zilzal"dır (ərəbcə Zəlzələ) və məncə tək bu fəsildə Quran'dan bir ayə nümunəsi verilir (17-ci İsrə surəsinin 36-cı ayəsi). Bu ayədə "Bilmədiyiniz bir şeyin dalına düşmə, buna görə qulaq, göz və ürək hamısı sorğuya

çəkiləcəklər" deyə buyurulur. Bunun fərqli yozumları ola bilər. Biri odur ki, bilmədiyən qeyri-müəyyən ortamda qərar qəbul edərkən, səhv etmə, günaha girmə ehtimalı böyükdür və buna görə bütün orqanlarımız məsuliyyət daşıyacaq. İkinci variantda bu cür davranışla özünü, öz reputasiyanı təhlükəyə atmış olarsan ki, bu da arzu olunan bir şey deyil. Əbəs yerə deməyiblər ki, "tanımadığın atın arxasına keçmə".

Məsələ belə cərəyan edib ki, tələbə qəbulu üçün qızğın işin getdiyi bir məqamda Hamlet müəllimə çatdırılır ki, Feyzullayev, "Artıq biz Hamletdən geri çəkildik" deyə signal verir. Və bəzi ağzıgöyçəklər bu signalı, 1917-ci ilin 25 oktyabrında, "Avrora" kreyserindən açılan və Rusiyada Müvəqqəti hökuməti devirəcək olan "Qış sarayına hücum" əmrini bildirən top atəşinin analoqu hesab edirdilər. Amma Hamlet müəllim müəyyən zaman kəsiyində səbri, ağılı və məntiqi ilə sübut etdi ki, müvəqqəti olan "O və qurmaq istədiyi universitet deyil", bu universiteti "beşikdə boğmağa" signal vermiş və yeltənmişlərin özləridirlər.

Ard-arda gələn naxoş xəbərlərin ardınca Rəhim müəllim, bu gün, hələlik XTIİ-nin nəzdində olan "İngilisdilli Universitetə" yoxlama gələcəyini bildirəndə, Hamlet müəllimin reaksiyası "Nəyi yoxlamağa?!" kimi ritorik sual olur. Bunlar gecə-gündüz demədən işləyir, qəbul imtahanlarını yüksək səviyyədə keçirməyə hazırlaşır və artıq demək olar ki, hazırdırlar. Sonra məlum olur ki, Təhsil Nazirliyində artıq "İngilis Dilli Universitet" in tələbə qəbuluna hazır olmadığı barədə akt tərtib olunub və bu akt 5 nəfər tərəfindən imzalanmalıdır. Nazirin birinci müavini, komissiyanın rəhbəri Fikrət Babayev və daha iki nəfər Nazirlik nümayəndəsi ilə birlikdə XTIİ-nin rektoru Rəhim Rəhimov da akta imza atandan sonra, sənədi Hamlet müəllimə imza üçün uzadıncə, o, "Hərə öz qələmi ilə imza atsa məsləhətdir. İndi üstümdə qələm yoxdur, qoy sənəd sabaha qədər məndə qalsın" deyərək (!) düşünüb - daşınmaq üçün vaxt qazanır.

Əslində isə bu manevrin məqsədi fələyin bu ədalətsiz gərdişinə qarşı üsyan bayrağını açmaq üçün vaxt qazanmaq idi və bu vaxt artıq qazanılmışdı, bir gün də olsa. Axı Gecə Sabaha hamilə idi və nə doğulacağı da məlum deyildi. Hadisə özlüyündə Key Xosrovun, Ağa Məhəmməd şah Qacarın aqibətini yada salır. M.P.Vaqifin M.V.Vidadiyə yazdığı şeirdən bir beyt elə bu barədədir:

*Sübh söndü, şəb ki, xəlqə qiblə idi bir çıraq,
Gecəki iqbali gör, gündüzdəki idbarə bax!*

Hamlet institutdan evə qayıtmadı, dəniz sahilinə gedib qarışıq fikir-xəyalını özü dediyi kimi "ipə-sapa düzdü" və Xəzərdən üsyana başlamaq üçün xeyir-dua istədi.

Biz də 1968-ci ilin yayında Hüseynov Fərhadla birlikdə tezdən Xəzər sahilinə gedib, o vaxt indiki İqtisad Universitetində yerləşən Hərbi kafedrada imtahan vermək üçün xeyir-dua aldığımız və nəticəmiz 2 dənə "əla" oldu. Mən özüm də 1983-cü ilin 28 sentyabrında yenə tezdən sahilə gedib dissertasiya müdafiəm üçün Xəzərdən xeyir-dua almışam. Bu fəslin gedişatından da görüldüyü kimi, növbəti – 16-cı fəslin adı "Üsyan" olacaq. Haydı irəlil!

Fəsil 16. Üsyan

Mən Hamlet müəllimin başlatdığı bu üsyanı "Ağıllı Üsyan" adlandırır və onun devizinin "Nə şis yansın, nə kabab" olduğunu vurğulamaq istərdim. Əgər Təhsil Nazirliyinin faktiki olaraq yeni yaranan Universiteti bağlamaq qərarına bir "şis", Nazirlər Kabinetinin Universitet açmaq qərarına bir "kabab" kimi baxsaq, görürük ki, Hamlet Nazirliyin qərarını imzalamamaqla yanaşı, elə bir kompromis variant düşünmüş ki, bu universiteti "beşikdə boğulmaqdan" qurtarmaqla yanaşı, Nazirlik "işçilərinin" qazının nisbətən azalmasına və onların da bu kompromis varianta meyllənməsinə gətirib çıxardı. Məncə bunun səbəbini, kompromis variantın hazırlanmasında Hamletin hesab-kitabı bir riyaziyyatçı dəqiqliyi ilə nəzərə alması və eyni zamanda bir siyasətçi, həm də bir şahmatçı kimi, "Müdafiə üsyan üçün məğlubiyyətə bərabərdir" kəlamından xəbərdar olmasında axtarmaq lazımdır.

Hamletə lazım idi ki, onun qaldıracağı qiyam (ayaqlanma) məğlub olmasın, ciddi dəyişikliklərə səbəb olan inqilaba çevrilsin, yersiz "yamaq" təsiri yaratmasın görənlərdə. Bir şeirdə də deyildiyi kimi, "Qiyam zəfər çalınca, adı olur inqilab; Yamaq "yamaq" olmazdı, düşsəydi yerinə bab". Bu iş-

də Hamletin arsenalında göydə "Haqq-ədalət", yerdə isə Həsənovun imzaladığı "daşdan keçən" bir qərar vardı. Nazirliyin arsenalı isə "yüksək təzyiqli qaz və hikkə"dən ibarət idi. Bu hikkəni azaltmağa yönəlmiş fikirlər, Hamlet müəllimin komissiyanın səlahiyyətli bir üzvü kimi "Akta əlavə" adı altında qələmə aldığı və Təhsil Nazirliyinə göndərmək üçün Rəhim müəllimə verdiyi sənəddə öz əksini tapmışdı.

Deyirəm bu yerdə yenə Hamlet müəllimin "sazlı" ifadəsinə yer verək: "Artıq hərəkət planı mənə aydın idi. Kiminsə tərtib etdiyi və dörd komissiya üzvü tərəfindən imzalanmış mətnə qol çəkmə-yəcəyimi elan edirəm və hər iki tərəf üçün məqbul sayıla biləcək ağlabatan güzəştli variant olaraq indiki tələbə qəbulunu "hazırlıq şöbəsinə qəbulla" əvəz etmək fikrini atıram ortaya". Bununla Hamlet müəllim zamanlama və sərrastlıq cəhətdən qoca ovçu Zeb Stumpun, yaralı Moris Ceraldı pələngin pəncəsindən qurtaran atəşinə bənzər ("Başsız atlı" romanından - red.) kifayət qədər riskli bir atəş açmış oldu ki, bunun cavabının nə olacağını da əvvəlcədən müəyyən etmək mümkün deyildi. Yalnız müəyyən təxminlər irəli sürülə bilirdi ki, bunlardan biri də Nazirliyin "yumşalması" və universitetin "yaşamağa davam etməsi" ola bilərdi. Elə də oldu və bu da növbəti – 17-ci fəslin adını müəyyən etdi.

Fəsil 17. "Şiltaq adamın yumşaldılması" və ya "Biz yenə yaşadığımız torpaq üstündə"

Əlbəttə, türklər demiş, "Bu şarkı burada bitmez" və bu "Nəğmə" indi də davam edir. Nəğmənin davamından söhbət açmaq üçün bəlkə cildlərlə kitab yazmaq lazım olardı. Mənə ancaq onu əlavə etmək qalır ki, Hamlet müəllim Universitet yaratmaq yolunda, əvvəlcə XTII-nin Elmi Şurasında, sonra isə Baş nazirin kabinetində süni şəkildə yaradılmış (Qarabağ münaqişəsi kimi) "tufanlardan" da mətin addımlarla çıxmağı bacardı və xəyalında qurmuş olduğu Universitet üçün geniş yol olmasa da, bir "çığır" açdı. İndi bu çığır, hər iki kənarında gözəl, müasir binalar ucaldılmış və əngin, aydın üfüqlərə doğru istiqamət götürmüş, romantik "Xəzər" adlı "geniş bir prospektə" çevrilmişdir artıq. Gəlin bu yolda Hamlet müəllimə və onun "İngilis dilli Xəzər Universitetinə" uğur diləyək!

Epiloq

Türkiyənin Sakarya Universitetində işlədiyim zaman rektorluq adından mənə, ad günüm münasibətilə Mustafa Kamal Atatürk'ün "Nutuk" kitabını bağışlamışdılar. Bu kitab 638 səhifədən ibarət olub, Kamal Atatürk'ün 1927-ci ilin 15-20 oktyabrında Türkiyə Böyük Millət Məclisində 6 gün boyunca ara vermədən (sadəcə günorta yeməyi üçün fasilə verməklə) etmiş olduğu tarixi çıxışın mətnidir və onun Türkiyə Cumhuriyyətini yaratmaq yolunda 1919-1927 illər arası verdiyi mücadilənin hesabı hesab oluna bilər. Və mən bu möhtəşəm kitabı oxuyan zaman, görülmüş işlərin ağlasığmaz dərəcədə nəhəng ölçülərini görünəndə anladım və inandım ki, Atatürk bu çıxışını 6 gün deyil, 60 gün boyunca da sürdürə bilərdi çətinlik çəkmədən. Çünki görülən işlər bildiyimiz çərçivələrə sığacaq işlər deyildi.

Buna oxşar bir fikir mənim ağıma Hamlet müəllimin "Xəzər" in sorağında kitabını oxuyub qurtaran zaman gəldi. Axı o da çox ağır və kifayət qədər uzun sürən mücadilə sayəsində "Xəzər" adlı bir "respublika" (Respublika ŞKİD – "Şkola imeni Dzerjinskoqo" yadına düşür) qurmuşdur. Bu arada, Türkiyə Cumhuriyyəti yalnız intensiv (daxilə) genişlənmə sayəsində vətəndaşlarını və dostlarını sevindirirsə, Xəzər Universiteti zamanla həm intensiv, həm də ekstensiv (xaricə) olmaqla genişlənərək, çalışanlarını və ona rəğbət bəsləyənləri sevindirmişdir və sevindirir. Bu nöqtəyi-nəzərdən Hamlet müəllim də bu mövzuda 120 səhifə deyil, ən azından 600 səhifəlik yazı yaza bilərdi. Bəlkə o vaxtlar (1996-1997) bunu etməkdə çətinliklə (material qıtlığı) üzləşə bilərdi, amma indilərdə, "Xəzər" in nəzdində yeni strukturların, o cümlədən Bakıda, Sumqayıt və Gəncədə açılmış "Dünya" məktəblərini nəzərə alsaq mövzu qıtlığından söhbət belə gedə bilməz. Yetər ki, danışmaq, yazmaq həvəsi olsun. Bu və digər paralel yollarda dostuma uğur diləyirəm!

İsmixan Yusubov,
riyaziyyatçı, yazıçı-publisist